# "TURKIY GULISTON YOXUD AXLOQ" ASARINING YOSHLAR MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDAGI PEDAGOGIK AHAMIYATI

**Abdullayeva Xurshida Abdulboqi qizi**
Namangan davlat pedagogika instituti Magistratura fakulteti,
Pedagogika nazariyasi va tarixi yo'nalishi 1-bosqich magistranti
E-mail: Xurshidabonuabduyeva25@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23835293

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada Abdulla Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asarining yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasidagi pedagogik ahamiyati tahlil qilingan. Asarda ilgari surilgan tarbiya, axloq, ilm-ma'rifat, yaxshi va yomon xulqlar, shuningdek, ta'lim va tarbiya birligi haqidagi qarashlarning bugungi ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, asarning yosh avlodda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish, mustaqil fikrlash, axborotlarni tanqidiy tahlil qilish hamda ma'naviy-axloqiy fazilatlarni rivojlantirishdagi imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Jadid pedagogikasi va Abdulla Avloniy merosiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar asosida asardan zamonaviy ta'lim muassasalarida foydalanish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

**Kalit so'zlar:** Abdulla Avloniy, "Turkiy guliston yoxud axloq", jadid pedagogikasi, ma'naviy-axloqiy tarbiya, yoshlar tarbiyasi, milliy qadriyatlar, axloqiy fazilatlar, ta'lim va tarbiya birligi, mustaqil fikrlash, pedagogik meros.

**Abstract:** This article analyzes the pedagogical significance of Abdulla Avloni's work "Turkiy Guliston yoxud axloq" ("The Turkic Garden or Ethics") in the spiritual and moral education of young people. It highlights the role of the ideas presented in the work concerning upbringing, ethics, knowledge and enlightenment, good and bad behavior, as well as the unity of education and upbringing in today's educational process. Furthermore, the article examines the potential of the work to foster national and universal human values among the younger generation, develop independent thinking, promote critical analysis of information, and cultivate spiritual and moral qualities. Based on scientific studies devoted to Jadid pedagogy and Abdulla Avloni's legacy, recommendations are developed for using the work in modern educational institutions.

**Keywords:** Abdulla Avloni, "Turkiy Guliston yoxud axloq", Jadid pedagogy, spiritual and moral education, youth education, national values, moral qualities, unity of education and upbringing, independent thinking, pedagogical heritage.

**Аннотация:** В данной статье анализируется педагогическое значение произведения Абдуллы Авлони «Туркий гулистон ёхуд ахлок» в духовно-нравственном воспитании молодёжи. Освещается роль представленных в произведении взглядов на воспитание, нравственность, знания и просвещение, хорошие и плохие поступки, а также единство обучения и воспитания в современном образовательном процессе. Кроме того, рассматриваются возможности произведения в формировании у подрастающего поколения национальных и общечеловеческих ценностей, развитии самостоятельного мышления, критического анализа информации и духовно-



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

нравственных качеств. На основе научных исследований, посвящённых джадидской педагогике и наследию Абдуллы Авлони, разработаны рекомендации по использованию произведения в современных образовательных учреждениях.

**Ключевые слова:** Абдулла Авлони, «Туркий гулистон ёхуд ахлок», джадидская педагогика, духовно-нравственное воспитание, воспитание молодёжи, национальные ценности, нравственные качества, единство обучения и воспитания, самостоятельное мышление, педагогическое наследие.

**Kirish**

Bugungi globallashuv va axborot oqimi nihoyatda tezlashgan davrda yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biriga aylandi. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali yoshlar ongiga turli g'oyalar, qadriyatlar va hayot tarzlari kirib kelmoqda. Ularning ayrimlari milliy qadriyatlarimiz va axloqiy me'yorlarimizga zid bo'lishi mumkin. Bunday sharoitda yosh avlodni ma'naviy tahdidlardan asrash, ularda mustahkam axloqiy poydevor shakllantirish dolzarb pedagogik vazifaga aylanmoqda. Yangi O'zbekiston barpo etilayotgan hozirgi bosqichda yoshlarga oid davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri ham komil inson tarbiyasidir. Chunki mamlakat kelajagini bilimli, shu bilan birga, yuksak ma'naviyatli va axloqli avlod belgilaydi. Ma'naviy-axloqiy tarbiya masalasida milliy merosimizga, xususan, jadidlarning ma'rifiy-pedagogik qarashlariga murojaat qilish alohida ahamiyat kasb etadi. Jadid ma'rifatparvarlarining yirik vakili Abdulla Avloniy tomonidan 1913-yilda yaratilgan "Turkiy guliston yoxud axloq" asari bu jihatdan muhim manbadir.[1] Mazkur asar o'zbek pedagogik merosining muhim namunalaridan biri bo'lib, unda tarbiya, axloq, inson kamoloti va jamiyat taraqqiyoti o'rtasidagi bog'liqlik yoritilgan. Muallif tarbiyaning inson va millat taqdiridagi o'rnini mashhur "Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir" degan fikri orqali ifodalaydi.[1] Bu so'zlar o'tgan asr boshida aytilgan bo'lsa-da, bugun ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Asarda tarbiya turlari — badan, fikr va axloq tarbiyasi, yaxshi va yomon xulqlar hamda ularning inson hayotidagi o'rni sodda, tushunarli va ta'sirchan tarzda bayon etilgan. Avloniy axloqni nazariy tushuncha sifatida emas, balki amaliy hayotga tatbiq etiladigan, odob-axloq, halollik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik va ilmga intilish kabi fazilatlarni tarbiyalovchi vosita sifatida talqin qiladi. Shu bois asar zamonaviy ta'lim muassasalarida yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda ham o'z pedagogik salohiyatini saqlab qolgan. Shunday ekan, "Turkiy guliston yoxud axloq" asarining yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasidagi pedagogik ahamiyatini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish va undagi g'oyalarni zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish yo'llarini aniqlash mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

**Asosiy qism**

"Turkiy guliston yoxud axloq" asaridan bugungi yoshlar tarbiyasida muhim axloqiy o'gitlar manbasi sifatida foydalanish zarur. A. Avloniy tarbiyani shaxs va millat taqdiri bilan bog'lab talqin qilgani uchun uning qarashlari bugun ham dolzarb hisoblanadi. A. Avloniy tarbiya haqida shunday yozadi: "Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir".[1] Bu fikr bugungi yosh avlod tarbiyasiga davlat va jamiyat darajasidagi masala sifatida qarashni taqozo etadi. Axloq ta'rifi ham zamonaviy ta'lim maqsadlari bilan hamohangdir. Avloniy axloqni "insonlarni yaxshilikka chaqirguvchi, yomonlikdan qaytarguvchi bir ilmdir" deb ta'riflaydi.[1] Demak, Avloniy axloqni yod olinadigan qoida emas, balki kundalik xatti-harakatni baholash va



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

yo'naltirish mezoni sifatida tushuntiradi. Axborot xurujlari kuchaygan sharoitda yoshlarga aynan shunday mezon zarur. Bu yondashuv yoshlarni ma'naviy jihatdan tarbiyalash uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Hozirgi kunda raqamli texnologiyalar hayotning ajralmas qismiga aylanmoqda. Yoshlar turli xalqlarning madaniyati bilan tanishish imkoniyatiga ega bo'lmoqda, biroq ayrim hollarda ularning qadriyatlarini tanqidiy tahlil qilmasdan qabul qilish holatlari ham uchraydi. Bu esa yoshlarning ma'naviy qarashlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun ularni yoshligidan noto'g'ri axborotlarni farqlash, mustaqil fikrlash va ma'naviy immunitetni shakllantirishga o'rgatish kerak. Sharq allomalari va jadidlarning ma'naviy merosini o'rgatish, ular ilgari surgan g'oyalarni tahlil qilish ko'nikmasini rivojlantirish ham shu maqsadga xizmat qiladi. Asarning yoshlarga o'git sifatida foydalanish mumkin bo'lgan asosiy qismlarini quyidagicha guruhlash mumkin:

**1. Tarbiya turlari haqidagi bo'limlar.** Avloniy tarbiyani badan, fikr va axloq tarbiyasiga ajratadi. Bu bugungi sog'lom turmush tarzi, mustaqil tafakkur va axloqiy kamolot uyg'unligi g'oyasiga mos keladi. Mazkur yondashuv yoshlarning jismoniy, aqliy va ma'naviy rivojlanishini o'zaro bog'liq jarayon sifatida ko'rib chiqish imkonini beradi.

**2. "Tarbiyaning zamoni" bo'limi.** Unda tarbiyaning bolalikdan boshlanishi, oila va maktabning bu jarayondagi mas'uliyati yoritiladi.[1] Bugungi kunda ham ota-ona va pedagog hamkorligi tarbiya samaradorligining asosiy shartlaridan biri hisoblanadi. Ushbu bo'limdagi qarashlardan ta'lim muassasalari va oilalar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashda foydalanish mumkin.

**3. Yaxshi xulqlar bayoni.** Sabr, qanoat, sadoqat, adolat, hayo, vijdon, mehnatsevarlik va ilmga intilish kabi fazilatlar yoshlarda axloqiy me'yorlar hamda hayotiy qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur fazilatlarni o'quvchilarga faqat nazariy tushuntirish bilan cheklanmasdan, kundalik hayotiy vaziyatlar orqali o'rgatish maqsadga muvofiq.

**4. Yomon xulqlar bayoni.** Asarda yolg'onchilik, hasad, g'iybat, tanballik, isrofgarchilik va xiyonat kabi illatlar yoritiladi.[1] Yoshlar ushbu bo'limlar orqali o'z kamchiliklarini anglash va ularni tuzatish zarurligini tushunib boradilar. Bugungi ijtimoiy tarmoqlardagi g'iybat, yolg'on axborot tarqatish va mas'uliyatsiz xatti-harakatlar bilan qiyoslaganda, mazkur mavzular alohida tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

**5. Ilm va tarbiya birligi haqidagi fikrlar.** Avloniy ta'lim va tarbiya o'rtasidagi munosabatni "birining vujudi biriga boylangan jon ila tan kabidur" degan o'xshatish orqali ifodalaydi.[1] Bu fikr bilim berishni tarbiyadan ajratmaslik, ya'ni bilimli va ma'naviyatli shaxsni voyaga yetkazish zarurligini anglatadi.

Asarning yana bir ustunligi uning sodda, ixcham va hayotiy misollarga boy uslubidir. Shu sababli undan darslarda, ma'naviyat soatlarida va muhokama mashg'ulotlarida foydalanish mumkin. Asar asosida o'quvchilarga "keys-stadi" shaklida vaziyatli topshiriqlar berish ularning muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, mustaqil qaror qabul qilish va o'z fikrini asoslash ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Asarning pedagogik ahamiyati ilmiy tadqiqotlarda ham yoritilgan. Jadid pedagogikasi tadqiqotchisi Ulug'bek Dolimovning "Milliy uyg'onish pedagogikasi" asarida jadidchilik harakatining ta'limiy va pedagogik qarashlari, jumladan, Abdulla Avloniy merosining milliy pedagogika taraqqiyotidagi o'rni o'rganilgan.[2] Ushbu tadqiqot yo'nalishi Avloniy merosini ta'lim tarixi, ma'rifatparvarlik va axloqiy tarbiya tamoyillari bilan bog'liq holda o'rganish imkonini beradi. D. Karamatova va R. Safarbayeva (2022) "Abdulla Avloniyning pedagogik fikr taraqqiyotiga qo'shgan hissasi" nomli maqolalarida Avloniyning pedagogik faoliyati va "Turkiy guliston yoxud axloq" asarining boshlang'ich ta'lim hamda



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ma'naviy-axloqiy merosdagi ahamiyatini yoritadilar.[3] Ushbu tadqiqot asarni yosh avlodda odob-axloq, mas'uliyat va yaxshilik bilan yomonlikni farqlash ko'nikmalarini shakllantirish nuqtayi nazaridan o'rganishga asos bo'ladi. K. Abrorxonova va S. Rajabova (2025) "Turkiy guliston yoxud axloq" asarining boshlang'ich ta'limda og'zaki va yozma nutqni rivojlantirishdagi pedagogik-psixologik ahamiyati" nomli maqolalarida asardagi axloqiy nasihatlar, maqollar va hikmatli fikrlar orqali o'quvchilarning fikrlashi, o'z fikrini bayon etishi hamda nutq madaniyatini shakllantirish imkoniyatlarini tahlil qilganlar.[4] Bu qarashlar asarni nafaqat tarbiya vositasi, balki og'zaki va yozma nutqni rivojlantiruvchi didaktik manba sifatida ham qo'llash mumkinligini ko'rsatadi. D. Xamrayeva va L. Xonimova (2023) "Abdulla Avloniy asarlarida tarbiyaning roli" nomli ilmiy maqolalarida adibning pedagogik merosi va "Turkiy guliston yoxud axloq" asaridagi tarbiyaviy jihatlarni yoritganlar.[5] Mualliflarning tadqiqoti asardagi yaxshi va yomon xulqlar, sabr, qanoat, sadoqat, adolat kabi tushunchalarning tarbiyaviy imkoniyatlarini o'rganishda foydalanish mumkin bo'lgan manbalardan biridir. Yuqoridagi ilmiy ishlar asarning pedagogik ahamiyatini turli jihatlardan yoritadi. Ularni umumlashtirish asosida "Turkiy guliston yoxud axloq" yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini rivojlantirish, mustaqil fikrlashini qo'llab-quvvatlash, nutq madaniyatini shakllantirish va milliy-ma'naviy merosga hurmat ruhida tarbiyalashda muhim manba bo'lib xizmat qilishi mumkin, degan xulosaga kelish mumkin.

**Xulosa va tavsiyalar**

Olib borilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, Abdulla Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asari yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasida bugun ham o'z pedagogik ahamiyatini saqlab qolgan. Birinchidan, asar tarbiyani shaxs va millat taqdirini belgilovchi omil sifatida talqin etadi. A. Avloniyning "yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat" degan fikri tarbiyaga davlat va jamiyat darajasidagi masala sifatida qarashni taqozo etadi. Axborot oqimi kuchaygan hozirgi sharoitda bu g'oya alohida dolzarb ahamiyatga ega. Ikkinchidan, A. Avloniy axloqni nazariy tushuncha sifatida emas, balki kundalik xatti-harakatni baholash mezoni sifatida tushuntiradi. Asardagi badan, fikr va axloq tarbiyasi, yaxshi va yomon xulqlar hamda "Tarbiyaning zamoni" kabi bo'limlar yoshlarda halollik, adolat, sabr, mehnatsevarlik va mas'uliyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Uchinchidan, asarda ta'lim va tarbiya birligi g'oyasi ilgari surilgan. Bu bilimli va ma'naviyatli shaxsni yetishtirishni nazarda tutuvchi zamonaviy ta'lim maqsadlari bilan hamohangdir. To'rtinchidan, pedagogik tadqiqotlar asarni axloqiy tarbiya vositasi bo'lish bilan birga, o'quvchilarning nutqi, mustaqil tafakkuri va o'z fikrini ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiruvchi didaktik manba sifatida ham qo'llash mumkinligini ko'rsatadi. Demak, "Turkiy guliston yoxud axloq" milliy pedagogik merosimizning muhim namunasi bo'lib, undagi g'oyalarni zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda samarali omil bo'la oladi.

**Tavsiyalar**

1. Ta'lim muassasalarida maxsus mashg'ulotlar tashkil etish. Ma'naviyat soatlari va tarbiyaviy darslarda asarning yaxshi va yomon xulqlar, tarbiya turlari kabi bo'limlarini muhokama qilish, o'quvchi va talabalar bilan "Avloniy saboqlari" nomli davra suhbatlarini muntazam o'tkazish.
2. Asar mazmunini o'quv dasturlariga integratsiya qilish. Ona tili, adabiyot, pedagogika va "Tarbiya" fanlari doirasida asardan olingan parchalar bilan ishlashni kuchaytirish hamda ularni mustaqil ta'lim topshiriqlariga kiritish.



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

3. Interaktiv metodlardan foydalanish. Axloqiy vaziyatlarni tahlil qilish (keys-stadi), munozara, rolli o'yinlar va insho yozish orqali yoshlarning asardagi g'oyalarni hayotiy vaziyatlar bilan bog'lashiga erishish.

4. Raqamli resurslar yaratish. Asarning qisqartirilgan sharhlari, audio va video talqinlari, infografikalar hamda elektron testlarni ijtimoiy tarmoqlar va ta'lim platformalarida joylashtirish orqali yoshlarni o'zlari faol foydalanadigan raqamli muhitda tarbiyaviy g'oyalar bilan tanishtirish.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Avloniy, A. Turkiy guliston yoxud axloq. — Toshkent, 1913. Asarning elektron matni: https://ipkmvd.uz/media/pdf/kitoblar/Turkiy_Guliston_Abdulla_Avloniy.pdf
2. Dolimov, U. Milliy uyg'onish pedagogikasi. — Toshkent: Noshir, 2012. — 384 b.
3. Karamatova, D., Safarbayeva, R. Abdulla Avloniyning pedagogik fikr taraqqiyotiga qo'shgan hissasi // Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar. — 2022. — Jild 1, 25-son. — B. 246–250. https://www.in-academy.uz/index.php/ZDIT/article/view/15507
4. Abrorxonova, K., Rajabova, S. "Turkiy guliston yoxud axloq" asarining boshlang'ich ta'limda og'zaki va yozma nutqni rivojlantirishdagi pedagogik-psixologik ahamiyati // Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya. — 2025. — Jild 4, 8-son. — B. 126–129. https://www.in-academy.uz/index.php/ZDPP/article/view/19588
5. Xamrayeva, D. R., Xonimova, L. X. Abdulla Avloniy asarlarida tarbiyaning roli // Innovative Development in Educational Activities. — 2023. — Jild 2, 9-son. — B. 146–149. https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1275



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.